

Krzysztof Rybak

orcid.org/0000-0001-8018-2622
e-mail: km.rybak@uw.edu.pl
Uniwersytet Warszawski, Polska

W stronę krytycznego odbioru książki informacyjnej dla dzieci. Model lektury i jego zastosowanie na przykładzie *Którędy do Yellowstone?* Aleksandry i Daniela Mizielińskich

Towards Critical Reception of Informational Book for Children: Model of Reading and Its Application on the Example of *Which Way to Yellowstone?* by Aleksandra and Daniel Mizielińscy

KEYWORDS

critical thinking,
nonfiction, children's
informational
book, informational
picture book,
peritext, faction

ABSTRACT

The article presents the guidelines and potential application of a model for the critical reading of an informational book for children, i.e., a set of procedures designed to foster the development of reading practices among young readers. The model is based on studies by Joe Sutliff Sanders and research embedded in the whole book approach, which, when applied to reading practice, can provoke critical thinking when facing the information in the book. The model is discussed and applied in practice by analysing Aleksandra and Daniel Mizielińscy's informational picture book *Którędy do Yellowstone? Dzika podróż po parkach narodowych [Which Way to Yellowstone? A Wild Journey through the National Parks]* (2020), one of the few 21st century books on the reading list for grades I–III of the Polish school system, awarded in Poland and internationally and translated into many languages. The model, presenting successive areas of reading, focuses on four elements: peritexts, the volume of fiction, rhetoric and ideology. The presented model is intended to encourage reading Mizielińscy's book and other informational picture books in the framework of critical education based on independent thinking and verification of information given by authorities, such as informational books.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

myślenie krytyczne,
dziecięca książka
informacyjna,
informacyjna
książka obrazkowa,
perytekst,
faktofikcja

Artykuł prezentuje założenia i potencjalne zastosowanie modelu krytycznego odbioru książki informacyjnej dla dzieci, a więc zestawu procedur, których przeprowadzenie ma sprzyjać rozwijaniu praktyk czytelniczych wśród młodych osób czytających. Podstawę modelu stanowią rozważania Joe Sutliffa Sandersa i studia osadzone w nurcie badań nad książką jako całością (*whole book approach*), a ich przełożenie na praktykę czytelniczą może sprowokować krytyczne myślenie o zawartych w książce informacjach. Omówieniu i praktycznemu zastosowaniu modelu służy przeprowadzona analiza informacyjnej książki obrazkowej Aleksandry i Daniela Mizielińskich *Którędy do Yellowstone? Dzika podróż po parkach narodowych* (2020), jednego z nielicznych dwudziestopierwszowiecznych tytułów na liście lektur dla klas I–III, nagradzanej w Polsce i na świecie, a także przetłumaczonej na wiele języków. Model, opisujący kolejne obszary lektury, skupia się na czterech elementach: perytekstach, natężeniu faktofikcji, retoryce i ideologii. Przedstawiony model ma za zadanie zachęcić do lektury książki Mizielińskich i innych książek informacyjnych w nurcie edukacji krytycznej, opartej na samodzielnym myśleniu i weryfikacji informacji zawartych w publikacjach.

Wstęp

Artykuł prezentuje założenia i potencjalne zastosowanie modelu krytycznego odbioru książki informacyjnej dla dzieci, a więc zestawu procedur, których przeprowadzenie ma sprzyjać rozwijaniu praktyk czytelniczych wśród młodych osób czytających¹. Dla współczesnych dzieci, dorastających w stałym kontakcie z bogactwem informacji, wykształcenie postaw krytycznego odbioru treści może stanowić wyzwanie. W erze szybkiego rozprzestrzeniania się fake newsów zachęcanie osób czytających do podejrzliwości poznawczej wydaje się ważnym elementem edukacji, zwłaszcza pozaszkolnej, która często opiera się na czytaniu książek informacyjnych.

To właśnie ku krytycznej lekturze książek informacyjnych – zwanych też popularnonaukowymi, edukacyjnymi i nonfiction² – prowadzą rozważania Joe Sutliffa

1 Artykuł stanowi rezultat badań prowadzonych w ramach projektu „Dziecięca książka informacyjna w XXI wieku: tendencje – metody badań – modele lektury” (Narodowe Centrum Nauki, 2020/37/N/HS2/00312). W latach 2024–2025 Autor był stypendystą programu START Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Autor pragnie podziękować osobom uczestniczącym w zebraniach Laboratorium Semiotycznego działającego na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego za cenne uwagi i komentarze do pierwszej wersji niniejszego tekstu.

2 W tekście stosuję termin „książka informacyjna”, „ponieważ nie sugeruje popularyzacji nauki [...], nie budzi skojarzeń ze szkolnictwem (jak «edukacyjna»), a także nie wyklucza elementów fikcyjnych” (Rybak i in., 2022, s. 364).

Sandersa (2018) zawarte w monografii *A literature of questions: Nonfiction for the critical child* (Literatura pytań. Książka informacyjna dla krytycznego dziecka). Badacz odchodzi w niej od powszechnej w anglojęzycznym obiegu naukowym w drugiej połowie XX wieku koncepcji kierowanej do dzieci „literatury faktów” (*literature of facts*) prezentującej wyłącznie wiedzę o świecie i postuluje mówienie o „literaturze pytań” otwartej na dialog z osobą czytającą. Według Sandersa dzięki temu może wytworzyć się w osobie odbierającej „krytyczne zaangażowanie [...] charakteryzujące się dzieleniem autorytetu między czytelnikiem i tekstem, co prowadzi do rodzaju aktywnego dialogu między tekstem a czytelnikiem w miejsce biernego przyjmowania przez czytelnika informacji zawartych w autorytatywnym tekście” (s. 13 – tłum. K.R.).

Bazując na rozważaniach Sandersa i studiach osadzonych w nurcie badań nad książką jako całością (*whole book approach*)³ – rozumianą jako połączenie warstw werbalnej i wizualnej oraz perytekstów i cech materialności książki – stworzyłem model lektury książki informacyjnej dla dzieci pozwalający omówić z osobami czytającymi te aspekty publikacji, które mogą sprowokować krytyczne myślenie o zawartych w książce informacjach. Co istotne, model został stworzony na podstawie propozycji teoretycznych krążących w obiegu naukowym, a nie badań empirycznych, które można przeprowadzić w przyszłości.

W celu omówienia i zastosowania modelu dokonam analizy informacyjnej książki obrazkowej Aleksandry i Daniela Mizielińskich *Którędy do Yellowstone? Dzika podróż po parkach narodowych* (2020)⁴. Wielkoformatowa publikacja to hybrydyczny utwór prezentujący przygody zantropomorfizowanych postaci wiewiórki Uli i żubra Kuby, które wyruszają w podróż z Białowieskiego Parku Narodowego przez Park Narodowy Yellowstone (USA), Park Narodowy Manú (Peru), Park Narodowy Jiuzhaigou (Chiny), Park Narodowy Namib-Naukluft (Namibia), Park Narodowy Grenlandii (terytorium zależne Danii) i Park Narodowy Komodo (Indonezja) aż po Park Narodowy Fiordland (Nowa Zelandia), poznając świat natury każdego z nich. Równoległe z warstwą narracyjną (opisami i dialogami) pojawia się wiele informacji na temat geografii, flory, fauny i kultury wybranych regionów świata.

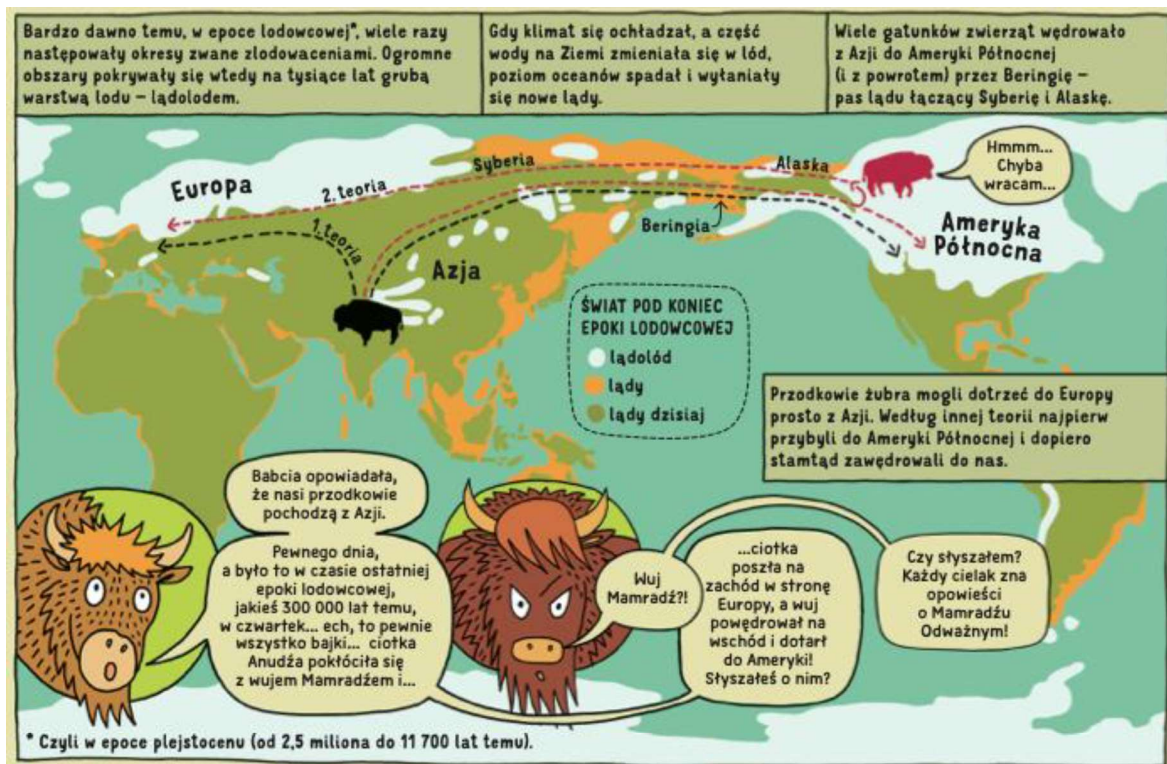
O wyborze *Którędy do Yellowstone?* jako modelowego utworu zdecydowało kilka istotnych kwestii. Po pierwsze, to jeden z nielicznych dwudziestopierwszowiecznych

3 Jolanta Gwioździk i osoby współautorskie proponują polskie tłumaczenie terminu „*whole book approach*” jako „całościowe podejście do książki” (2011, s. 16), które wydaje mi się nietrafione, stąd moje „badania nad książką jako całością”.

4 Nikola von Merveldt (2018, s. 233) wśród form informacyjnej książki obrazkowej wymienia komiks, w moim tekście stosuję więc tę szerszą kategorię, choć oczywiście komiks informacyjny posiada swoje cechy odróżniające go od innych typów książki informacyjnej (Rybak i in., 2022, s. 367–369).

tytułów na liście lektur dla klas I–III⁵, istnieje więc duża szansa⁶, że trafią on do wielu dziecięcych osób czytających. Po drugie, Aleksandra i Daniel Mizieleńscy to znany na świecie duet tworzący książki dziecięce, który zdobył międzynarodową sławę dzięki *Mapom* (2012). Po trzecie, *Którędy do Yellowstone?* zyskało światowe uznanie, tytuł został bowiem wpisany na listę White Ravens Internationale Jugendbibliothek w Monachium, wyróżniony w konkursie BolognaRagazzi Award 2021 i przetłumaczony na 11 języków. Po czwarte, publikacja Mizieleńskich wydaje się podręcznikowym przykładem dwudziestopięciowiekowej informacyjnej książki obrazkowej, którą Nikola von Merveldt określa jako złożone medium charakteryzujące się m.in. hybrydycznością w zakresie zastosowanych formy artystycznego wyrazu (książka obrazkowa i komiks⁷), przyjętej konwencji (realistyczna i fantastyczna) i przenikających się warstw narracyjnej i nienarracyjnej (rys. 1).

Rys. 1. Przykładowy kadr z *Którędy do Yellowstone?* (Mizieleńscy, 2020, s. 22) łączący komiksowe dymki z mapą, a także warstwę narracyjną i nienarracyjną.

Wykorzystanie fragmentu książki za zgodą wydawcy. © Aleksandra i Daniel Mizieleńscy, 2020; © Wydawnictwo Dwie Siostry, 2020

5 Wydawnictwo Dwie Siostry podaje kategorię wiekową „7+”.

6 Dla klas I–III opracowana jest „Propozycja lektur do wspólnego i indywidualnego czytania”, nie są to więc lektury obowiązkowe.

7 Kamil Wrzeszcz nazywa *Którędy do Yellowstone?* „popularnonaukowym komiksem dla dzieci” (2022, s. 8/10), podkreśla też jego „hybrydową” naturę łączącą „komiks z innymi formami wypowiedzi” (s. 1/10) i „edukacyjny” walor (s. 9/10).

W związku z przywołanymi kontekstami zdecydowałam się zaprezentować model lektury i opisać jego kolejne kroki na przykładzie analizy *Którędy do Yellowstone?* Mizielińskich. Zaproponowanie praktycznego zastosowania teorii badania książki informacyjnej dla dzieci do lektury prowokującej krytyczne zaangażowanie wydaje mi się istotne nie tylko ze względu na to, że w środowisku szkolnym zdaje się brakować miejsca i czasu na rozwijanie tych kompetencji, ale też ze względu na znikomą obecność książki informacyjnej w badaniach z zakresu dydaktyki szkolnej i pedagogiki⁸. Choć od wpisania *Którędy do Yellowstone?* na listę lektur minęło kilka lat, brakuje artykułów naukowych poświęconych użyciu książki w środowisku szkolnym i pozaszkolnym, a także opracowanych przez dydaktyków scenariuszy lekcji związanych z lekturą książki Mizielińskich⁹.

Ramy teoretyczne

W trakcie opracowania modelu lektury książki informacyjnej dla dzieci bazaowałam na rozważaniach von Merveldt (2018), która podkreśla hybrydyczność tego rodzaju publikacji, a jednocześnie postuluje zwrócenie uwagi na potencjał książki do zaciekawienia osób czytających, dla których lektura miałaby być pretekstem do budzenia naukowej ciekawości i związanego z nią krytycznego stosunku do zdobywania wiedzy¹⁰. Równocześnie cenny dla moich rozważań jest schemat Niny Gogi stanowiący odpowiedź na pytanie o to, „jakie werbalne i wizualne [...] możesz wskazać [jako dominujące] w książce?” (2021, s. 178, tłum. – K.R.), w którym badaczka wyszczególniła w miejscu wielokropka trzy obszary zainteresowania: „sposoby organizacji wiedzy” (*ways of organising knowledge*), „sposoby prezentacji wiedzy” (*ways of presenting knowledge*) i „sposoby konceptualizacji czytelnika” (*ways of conceptualising the reader*). Każdy z obszarów operuje różnymi terminami, dla mnie najważniejszy jest „sposób prezentacji wiedzy” jako „problematyzowanie” (*problematise*), a więc – jak je rozumiem – prowokowanie do stawiania dalszych pytań.

Problematyzowanie wiedzy prezentowanej w książce informacyjnej to główny temat monografii Sandersa (2018), który jeden z jej rozdziałów poświęcił analizie

8 Znaczącym wyjątkiem jest monografia Krystyny Zabawy *Literatura dla dzieci w kontekstach edukacyjnych* (2017), w której nie pojawia się wydana trzy lata później książka Mizielińskich.

9 Na stronie wydawnictwa Dwie Siostry znaleźć można przygotowane przez oficynę materiały do pobrania, w tym „Rysowanie komiksu” i „Lekcje z «Którędy do Yellowstone?»” – te drugie skupiają się na warstwie merytorycznej, a więc świecie przyrody zawartym w książce, a nie na analizie tytułu jako książki informacyjnej.

10 Podobnie wypowiadają się polskie badaczki książki informacyjnej w wywiadach przeprowadzonych w ramach projektu „Dziecięca książka informacyjna w XXI wieku: tendencje – metody badań – modele lektury” (Rybak, 2024).

perytekstów książki dziecięcej (s. 107–132), a więc zawartych w książce elementów otaczających tekst właściwy, takich jak tytuł, nota wydawnicza i przypisy (Genette, 1997, s. xviii). Badacz wskazał wagę tej warstwy publikacji, to w niej bowiem dochodzi często do wyrażania wprost intencji autorskich, ponadto z perytekstami w pierwszej kolejności mają do czynienia osoby czytające, zanim zaczną właściwą lekturę. W swojej książce Sanders szczegółowo opisuje także narzędzia retoryczne stosowane przez osoby tworzące książki informacyjne, wskazując na sposoby kreowania wypowiedzi w tekście (2018, s. 47–75)¹¹. Badacz udowadnia, że książka informacyjna może przemawiać do dziecka inaczej niż fikcja ze względu na „bezszywowe” (*seamless*) użycia języka, co prowadzi do rzekomo kompletnego, bezosobowego przedstawiania wiedzy z pozycji autorytetu, jakim jest wypowiadający. Jednocześnie należy zauważyć, że osoby tworzące książki informacyjne, zwłaszcza w przypadku informacyjnych książek obrazkowych, tworzą hybrydyczne publikacje łączące fakty i fikcję (faktofikcja), co przejawia się zarówno we współistnieniu tekstu narracyjnego i nienarracyjnego, jak i konwencji fantastycznej i realistycznej (Rybak i in., 2022, s. 365). Książki informacyjne, które mają przekazywać fakty, paradoksalnie właśnie przez tę cechę stają się polem działania ideologii, a więc – jak rozumiem za Robertem D. Sutherlandem (1985) – „zestawu poglądów autorek i autorów świadomie lub nieświadomie ujawniających się na poziomie tekstu (w odróżnieniu od Sutherlanda pojmowanego przeze mnie szeroko, także jako tekst wizualny czy perytekst) w sposób bezpośredni lub pośredni” (Rybak, 2023, s. 262).

Tak zarysowane ramy teoretyczne stanowią bazę opracowanego przeze mnie modelu krytycznej lektury książki informacyjnej dla dzieci, a więc schematu czytania kolejnych elementów tworzących książkę, które należy rozpatrzeć w kontekście opisanych przez Gogę (2021, s. 178) sposobów organizacji i prezentacji wiedzy. W ich ramach wyodrębniłem cztery główne komponenty: peryteksty, natężenie faktofikcji, retorykę i ideologię. Komponenty przynależą do różnych obszarów książki i jej zawartości, ponieważ proces lektury obejmuje zarówno obcowanie z warstwą edytorską książki, jak i jej treścią i przesłaniem. Podążanie przez dorosłą osobę pośredniczącą w lekturze zaprojektowanym przeze mnie modelem ma w moim przekonaniu sprzyjać rozwojowi w osobach czytających krytycznego stosunku do zdobywania wiedzy.

11 W odróżnieniu od narratora w tekście narracyjnym Smiljana Narančić Kovač używa terminu „*utterer*” (osoba wypowiadająca) na określenie głosu w nienarracyjnej książce obrazkowej (2021, s. 44). Za Danutą Szajnert stosuję polskie tłumaczenie „wypowiadający” (2011, s. 94).

Model krytycznej lektury książki informacyjnej dla dzieci

Opisany poniżej model odnosi się wyłącznie do podstawowych elementów, jakie odnaleźć można w większości dziecięcych książek informacyjnych, może więc być wzbogacany w zależności od konkretnego tytułu i sytuacji czytelniczej.

Peryteksty

Peryteksty są istotnym, choć rzadko badanym elementem publikacji dla dzieci, co wynikać może z przekonania, że młode osoby czytające je pomijają (Tandoi i Spring, 2022, s. 115). Znaleźć można jednak dowody na wzmożone zainteresowanie perytekstami w trakcie grupowych sesji czytelniczych (Pantaleo, 2018), a ich wnikliwe przestudiowanie pozwala na obudowanie zawartości kontekstem wzbogacającym proces lektury.

Pierwsza strona okładki: tytuł

W przypadku dziecięcych książek informacyjnych w tytule pojawiają się często rzeczowniki pospolite – jak *Mapy* (2012) Mizielińskich (Rybak i in., 2022, s. 370) – nierzadko także pytania sformułowane w taki sposób, aby przyciągnąć osoby czytające, które chciałyby poznać odpowiedź. Tak jest z *Którędy do Yellowstone?*, tytuł można bowiem uznać za prowokujący do szukania (różnorodnych) odpowiedzi, a tym samym krytycznego myślenia. Dopowiedzenie zawarte w podtytule – *Dzika podróż po parkach narodowych* – odnosi się do rzeczywistości pozatekstowej, zgodnie z podstawą programową na etapie edukacji wczesnoszkolnej poznaje się bowiem wybrane parki narodowe, osoby czytające wiedzą więc, że publikacja odnosi się do realnie istniejącego zjawiska.

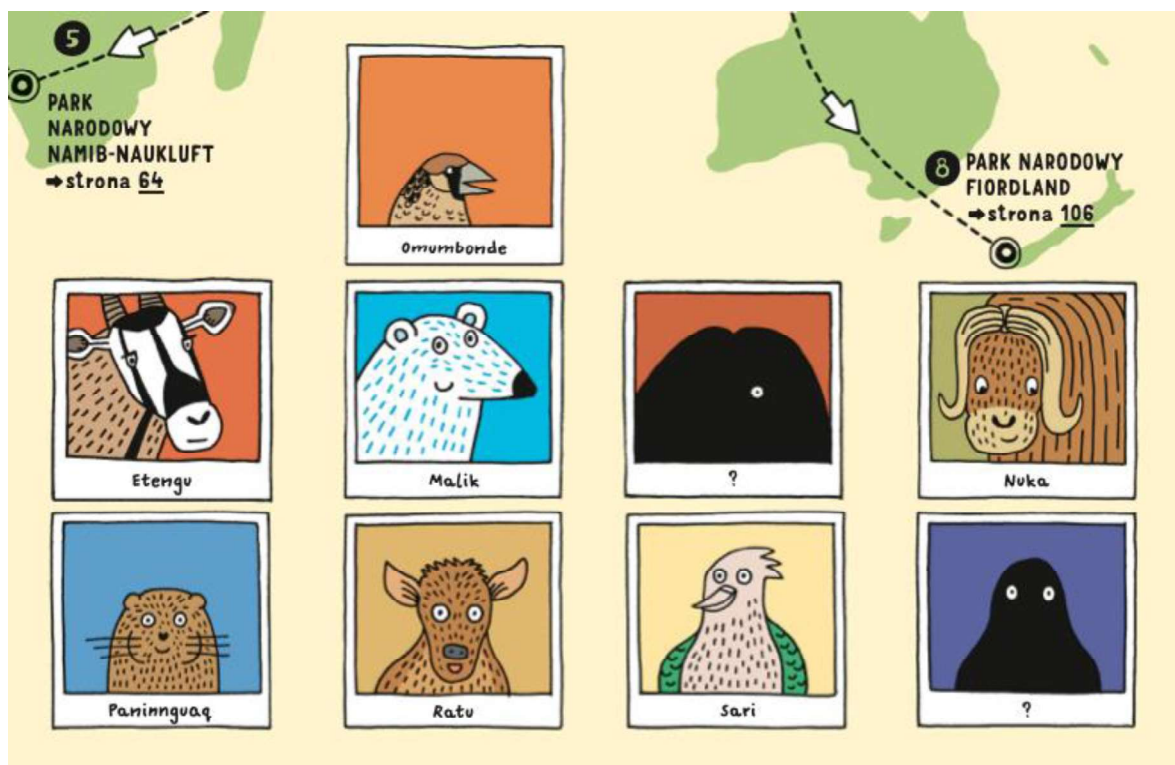
Czwarta strona okładki: nota wydawnicza

Nota wydawnicza *Którędy do Yellowstone?* zawiera bezpośredni zwrot do osób czytających: „Dołączcie do tej wyprawy, a czeka was wiele przygód – i całe mnóstwo wiedzy o świecie dzikiej przyrody” (Mizielińscy, 2020, czwarta strona okładki). Z jednej strony jest to więc wskazanie na współlistnienie zabawy („wiele przygód”) i potencjału informacyjnego („mnóstwo wiedzy”), z drugiej – fraza „mnóstwo wiedzy” zapewnia osoby czytające, że zawarte w książce treści to niepodważalne fakty.

Wyklejki

W przypadku informacyjnych książek obrazkowych przednie wyklejki to nierzadko miejsce na wstępną prezentację treści, czego przykładem są spisy treści wpisane w mapę świata w *Mapach Mizielińskich* (2012). Podobnie sporządzony jest spis treści *Którędy do Yellowstone?*, przednia wyklejka zawiera bowiem mapę świata, na której zaznaczone są kolejne parki narodowe odwiedzane przez Ulę i Kubę połączone strzałkami wskazującymi na trasę podróży. Ponadto w dolnej części wyklejki umieszczone są portrety występujących w książce postaci: dwadzieścia jeden stworzeń na tym etapie nie jest jeszcze znanych osobom czytającym, jednak niemal każde z nich jest podpisane. Dwa portrety to ciemne plamy z jednym lub dwoma oczami i znakiem zapytania w miejscu imienia (rys. 2); tajemnica może z jednej strony wzbudzić zainteresowanie lekturowe, z drugiej – prowokować do stawiania pytań o faktograficzną zawartość książki.

Rys. 2. Fragment przedniej wyklejki *Którędy do Yellowstone?* (Mizielińscy, 2020, przednia wyklejka).

Wykorzystanie fragmentu książki za zgodą wydawcy. © Aleksandra i Daniel Mizielińscy, 2020; © Wydawnictwo Dwie Siostry, 2020

Tylna wyklejka prezentuje „fotografie” przedstawiające bohaterów na różnych etapach podróży oraz stopkę redakcyjną, zawierającą informacje o konsultacji z Beatą Bednarczuk (autorką podręczników biologii) oraz weryfikacji merytorycznej Macieja Byliniaka, Magdaleny Cichej-Kłak, Dominiki Cieśli-Szymańskiej i Karoliny Iwaskiewicz (rys. 3). W pracę nad faktograficzną prawidłowością książki zaangażowanych było więc pięć osób (nie licząc Mizielińskich), ponadto pojawia się odniesienie do źródła naukowego, czyli artykułu Juliusa Nielsena i osób współautorskich opublikowanego w 2016 roku na łamach „Science”. Osoby czytające, które spojrzą na stopkę redakcyjną, uzyskają więc zapewnienie, że faktograficzny walor książki bazuje na wieloosobowej weryfikacji zawartych w publikacji informacji.

Rys. 3. Stopka redakcyjna *Którędy do Yellowstone?* (Mizielińscy, 2020, tylna wyklejka) z wyszczególnionymi elementami wskazującymi na opracowanie naukowe.

Wykorzystanie fragmentu książki za zgodą wydawcy. © Aleksandra i Daniel Mizielińscy, 2020; © Wydawnictwo Dwie Siostry, 2020

Aparat naukowy: przypisy

Którędy do Yellowstone? zawiera wiele przypisów zróżnicowanych zarówno pod względem ich funkcji, jak i umiejscowienia na rozkładówce. W pierwszej grupie można wskazać objaśniające (Mizielińscy, 2020, s. 22, 34, 57, 81), doprecyzowujące (s. 90, 98), tłumacza (s. 35, 80), dotyczące skali ilustracji (s. 15, 42) i odsyłające do innych miejsc w książce (s. 55, 99, 100, 118), w tym przypis do innego przypisu (s. 40). Dwie ostatnie grupy są bardzo ważne, zakładają bowiem nielinearność lektury (nawiązanie do tego, co pojawiło się wcześniej, a co osoba czytająca mogła pominąć, lub odwołanie do tego, co pojawi się później, do czego można „przeskoczyć”). W drugiej grupie wskazać można na przypisy wkomponowane w komiksowe kadry (rys. 1) i kompozycyjnie jednorodne rozkładówki, (najczęściej w ich dolnej części – rys. 5) czy też wpisane w tekst właściwy w formie przypisów nawiasowych (s. 55, 100, 118).

Pierwsze wydają się bardziej narażone na pominięcie, podczas gdy drugie czyta się niejako automatycznie wraz z lekturą tekstu właściwego, wydaje się więc, że podążanie przez osoby czytające za ich wskazaniemi jest bardziej prawdopodobne.

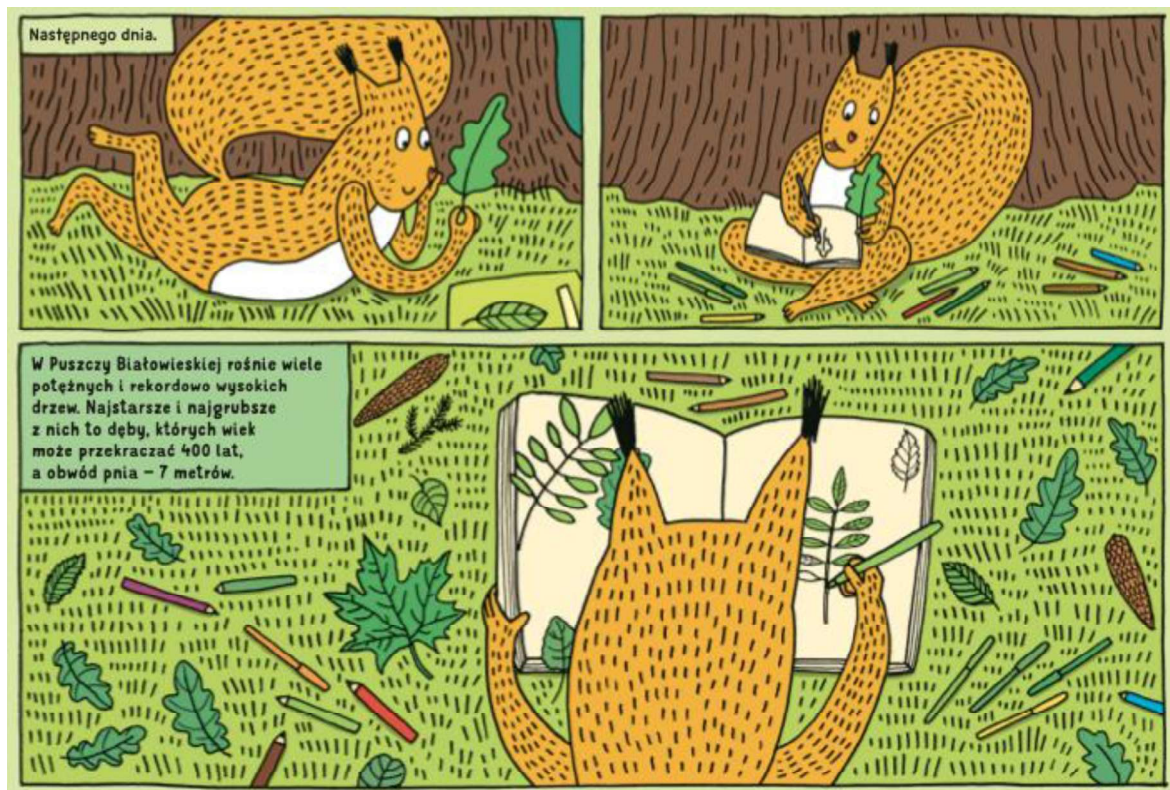
Natężenie faktofikcji

Faktofikcja, a więc mieszanie faktów i fikcji w dziecięcej książce informacyjnej (Rybak i in., 2022, s. 365) odnosi się zarówno do relacji między narracją i brakiem narracji, jak i konwencją realistyczną i fantastyczną. W przypadku pierwszego obszaru w warstwie werbalnej *Którędy do Yellowstone?* opisy narratora i dialogi postaci występują równolegle do opisów wypowiadającego – są sygnalizowane wizualnie poprzez równoległoboki najczęściej umieszczone blisko granicy komiksowego kadru, co odróżnia je od wypowiedzi postaci oznaczonych wizualnie zaokrąglonym dymkiem. Co istotne, partie narratora są oznaczone innym kolorem tła tekstu niż partie wypowiadającego: na przykład w rozdziale *Białowieski Park Narodowy* narrator oznaczony jest na żółto, a wypowiadający – na zielono (rys. 4). W warstwie wizualnej sekwencyjność kadrów komiksowych (także pozbawionych warstwy werbalnej) podkreśla narracyjność opowieści, a różnorodne formy wizualnej reprezentacji wiedzy – mapy, przekroje, wykresy kołowe, tablice i schematy – kierują ku nienarracyjności. Dostrzec można też metafikcyjny – czy raczej „metaniefikcyjny” (*meta-nonfiction* – von Merveldt, 2018, s. 234) – element wizualny, a więc *Notatnik Uli* uzupełniany przez bohaterkę (rys. 4), którego wybrane karty stanowią pełnowymiarowe strony książki (rys. 5).

W warstwie narracyjnej konwencja realistyczna i fantastyczna zasada się przede wszystkim na daleko posuniętej antropomorfizacji zwierzęcych postaci (Suchańska, 2023, s. 122), ale także niektórych roślin (s. 12). Ponadto w rozdziale poświęconym Parkowi Narodowemu Manú w Peru w warstwie werbalnej mowa jest o słynnym malarzu o imieniu Henri, który przyjechał z Francji malować dżunglę (s. 38). Osobom czytającym, które orientują się w historii sztuki, na myśl przyjdzie może Henri Rousseau (1844–1910), znany z licznych obrazów dżungli. Gdy Ula i Kuba spotykają Henriego, okazuje się on jednak zantropomorfizowanym lisem (s. 46) – w ten sposób Mizielińscy grają z oczekiwaniami czytelnickimi raczej dorosłych niż dzieci, łącząc fakty pozaksiążkowe z konwencją *Którędy do Yellowstone?*, zakładającą daleko posuniętą antropomorfizację zwierząt. Równolegle w warstwie wizualnej antropomorfizacja postaci (mimika, ubrania, zachowanie) przy użyciu komiksowego, nierealistycznego stylu charakterystycznego dla Mizielińskich współistnieje z imitacjami rycin przyrodniczych przedstawiających zwierzęta, na przykład bizona amerykańskiego i żubra europejskiego (s. 6–7), zachowując bliską rzeczywistości budowę zwierząt.

Z jednej strony wykorzystanie komiksowej narracji oraz postaci sprzyja zaangażowaniu w proces lektury (Suchańska, 2023), z drugiej – daleko posunięta antropomorfizacja Uli, Kuby i innych zwierzęcych postaci (mimika, posługiwanie się językiem, korzystanie z samolotu itd.) sprawia, że zawarte w *Którędy do Yellowstone?* obrazy i informacje zostają odrealnione, a tym samym mogą budzić poznawczą podejrzliwość osób czytających.

Rys. 4. Wypowiedzi narratora i wypowiadającego oznaczone różnymi kolorami oraz element metaniefikcji, czyli Ula tworząca *Notatnik Uli* (Mizielińscy, 2020, s. 12).

Wykorzystanie fragmentu książki za zgodą wydawcy. © Aleksandra i Daniel Mizielińscy, 2020; © Wydawnictwo Dwie Siostry, 2020

Rys. 5. Rozkładówka *Którędy do Yellowstone?* (Mizelińscy, 2020, s. 14–15) ukazująca strony *Notatnika Uli*.

Wykorzystanie fragmentu książki za zgodą wydawcy. © Aleksandra i Daniel Mizelińscy, 2020; © Wydawnictwo Dwie Siostry, 2020

Retoryka

Głos wypowiadającego opisany przez Sandersa (2018, s. 47–75) stanowi główne pole analizy retoryki dziecięcej książki informacyjnej (Rybak i in., 2022, s. 371), poza tym jednak ogólne rozważania na temat zabiegów językowych budujących stosunek osób czytających do zawartej w publikacji wiedzy można zawrzeć w ramach retoryki książki informacyjnej. Kwestie, jakie należałoby rozważyć, to choćby ujęcie problemów w formie pytań, bezpośrednie zwroty do osób czytających czy frazy prowokujące krytyczne zaangażowanie w lekturę, w tym wskazane przez Sandersa „ogródki” (*hedges*), „nekromanci” (*necromancers*) i „widoczni autorzy” (*visible authors*).

Ogródki to frazy, które budzą dystans czytelnicy wobec zawartej informacji (np. „prawdopodobnie”, „być może”), jak w zdaniu: „Być może żyły tu wymarłe od dawna gatunki zwierząt: tury i tarpany” (Mizelińscy, 2020, s. 13), co budzi sceptycyzm wobec opisywanych faktów. Osoba czytająca staje się nekromantą, gdy tekst umożliwia

zestawienie ze sobą różnych opinii na ten sam temat. Ten zabieg retoryczny pojawia się w *Którędy do Yellowstone?* najczęściej, choćby wtedy, gdy prezentowane są różne teorie na temat wędrówki zwierząt (s. 22) i krzyżowania gatunków (s. 40) czy historyczne spory o pochodzenie pandki rudej (s. 51). Widoczni autorzy ujawniają się w książce informacyjnej, w *Którędy do Yellowstone?* nie pojawiają się jednak frazy jednoznacznie wskazujące na to zjawisko.

Retoryczny aspekt dziecięcej książki informacyjnej jest istotny w kontekście pozaksiążkowego rozpoznawania zabiegów, mających na celu skłonić dzieci do przyjęcia pewnych informacji za faktyczne, co wydaje się szczególnie ważne w obliczu fake newsów. Książka Mizielińskich zawiera co prawda niewiele fraz, które mogłyby zostać odczytane w tym kontekście, stanowiąc one jednak istotną podstawę dalszej dyskusji.

Ideologia

Dziecięce książki informacyjne stanowią pole wyrażania ideologii (Rybak i in., 2022, s. 370–371) rozumianej jako zestaw poglądów osób tworzących tego rodzaju publikacje (Sutherland, 1985). Kluczowe wydają się zwłaszcza wskazane przez Gogę sposoby organizacji i prezentacji wiedzy (2021, s. 178), bowiem selekcja i rozmieszczenie materiału oraz jego wyrażenie za pomocą słów i obrazów pozwalają stwierdzić, jakie wartości są promowane, jakie krytykowane, a jakie normatywizowane. W ramach analizy warstwy ideologicznej *Którędy do Yellowstone?* można zadać choćby pytania o wpływ doboru materiału na stosunek do informacyjności czy też obraz stosunku człowieka do natury promowany w książce, zwracając uwagę na:

- klucz doboru ośmiu parków narodowych ze wszystkich kontynentów (na których terenie znajdują się takie obszary) przy nierównej objętości rozdziałów (od 12 do 16 stron);
- podkreślenie wagi ochrony przyrody przy jednoczesnej podróży samolotem między parkami narodowymi (lotnisko lub w latający środek transportu występują na 11 stronach);
- krytykę nadmiernej turystyki w Parku Narodowym Yellowstone (s. 29) w tekście zachęcającym do jego odwiedzania;
- niszczenie przyrody przez człowieka w czasie kolonizacji Nowej Zelandii (s. 111).

To jedynie przykładowa lista kwestii, w których ideologia ujawnia się pośrednio lub bezpośrednio; zależnie do przyjętej optyki i pytań zadanych podczas lektury osoby czytające mogą rozważyć także inne problemy poruszane w *Którędy do Yellowstone?*

Podsumowanie

Wierzę, że podstawowe założenia modelu krytycznej lektury książki informacyjnej dla dzieci zaprezentowanego na przykładzie analizy *Którędy do Yellowstone?* Mizielińskich mają szansę sprawdzić się również w ramach organicznej czasowo lektury zarówno tej, jak i każdej innej dziecięcej książki informacyjnej. Jednym z założeń modelu lektury było podejście w nurcie badań nad książką jako całością, można je jednak poszerzyć o epiteksty, a więc parateksty umieszczone poza książką, takie jak informacje na temat pracy nad *Którędy do Yellowstone?* zawarte na stronie internetowej duetu autorskiego (olaidaniel, 2020) czy wywiad z jednym z redaktorów książki Maciejem Byliniakiem (Jewiarz, 2020). Podobnie jak *Którędy do Yellowstone?* nie jest lekturą obowiązkową, obowiązkowe nie jest budowanie krytycznego zaangażowania w kontakcie z książką Mizielińskich. Przedstawiony model ma jednak za zadanie zachęcić do lektury tej i innych książek informacyjnych dla dzieci opartych na samodzielnym myśleniu i krytycznym stosunku do zdobywania wiedzy.

Bibliografia

- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (tłum. J.E. Lewin). Cambridge University Press.
- Goga, N. (2021). A is for... awareness: Fostering interspecies awareness through nonfiction ABC picturebooks. W: N. Goga, S. Hoem Iversen i A.-S. Teigland (red.), *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks: Theoretical and analytical approaches* (s. 174–188). Scandinavian University Press. <https://doi.org/10.18261/9788215042459-2021-13>
- Gwioździk, J., Brzoska-Steinke, A., Drygas, A., Górska, M., Jurczak, I., Maciocha, P., Szymura, J., Taraszkiewicz, Ł. i Ząbek, P. (2011). O sztuce książki. *Bibliotheca Nostra*, 4, 9–26.
- Jewiarz, B. (2020, 26 kwietnia). *Niedzielny poranek: „Którędy do Yellowstone. Dzika podróż po parkach narodowych” Aleksandra i Daniel Mizielińscy*. RDC. https://www.rdc.pl/podcast/niedzielny-poranek_WwjhxvUBoPtaHe6amOMs?episode=OajyttHFuXWazWHcHS6N
- von Merveldt, N. (2018). Informational picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 231–245). Routledge.
- Mizielińscy, A. i D. (2012). *Mapy. Obrazkowa podróż po lądach, morzach i kulturach świata*. Wydawnictwo Dwie Siostry.
- Mizielińscy, A. i D. (2020). *Którędy do Yellowstone? Dzika podróż po parkach narodowych*. Wydawnictwo Dwie Siostry.
- Narančić Kovač, S. (2021). A semiotic model of the nonnarrative picturebook. W: N. Goga, S. Hoem Iversen i A.-S. Teigland (red.), *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks: Theoretical and analytical approaches* (s. 37–51). Scandinavian University Press. <https://doi.org/10.18261/9788215042459-2021-04>

- olaidaniel. (2020). *Which way to Yellowstone? (Którędy do Yellowstone?)*. olaidaniel. <https://olaidaniel.com/yellowstone>
- Pantaleo, S. (2018). Paratexts in picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 38–48). Routledge.
- Rybak, K. (2023). *Obrazowanie Zagłady. Narracje holokaustowe w polskiej literaturze XXI wieku dla dzieci i młodzieży*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rybak, K. (2024). *Wywiady eksperckie dotyczące postrzegania, rozumienia, badania i wykorzystania w praktyce edukacyjnej książki informacyjnej dla dzieci*. Dane Badawcze UW. <https://doi.org/10.58132/Q5NQRN>
- Rybak, K., Suchańska, A., Wdzięczkowska, M., Leszczyńska, A., Niemczynowicz-Szkopek, G. i Kowalik, D. (2022). Dziecięca książka informacyjna w Polsce. Wybrane problemy. *Filoteknos*, 12, s. 363–383. <https://doi.org/10.23817/filotek.12-23>
- Sanders, J.S. (2018). *A literature of questions: Nonfiction for the critical child*. University of Minnesota Press.
- Suchańska, A. (2023). Kreacje bohaterów w komiksie edukacyjnym dla dzieci a identyfikacja i przekaz wiedzy. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 18(4), 115–126. <https://doi.org/10.35765/eetp.2023.1871.09>
- Sutherland, R.D. (1985). Hidden persuaders: Political ideologies in literature for children. *Children's Literature in Education*, 16, s. 143–157. <https://doi.org/10.1007/BF01141757>
- Szajnert, D. (2011). *Intencja autora i interpretacja – między inwencją a atencją. Teksty i parateksty*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Tandoi, E. i Spring, E. (2022). Representing evolutionary theory in nonfiction picturebooks. *International Research in Children's Literature*, 15(2), s. 111–124. <https://doi.org/10.3366/ircl.2022.0444>
- Wrzeszcz, K. (2022). Gdy ludzi nie ma, zwierzęta harcują. Motywy zwierzęce w polskim komiksie dziecięcym. *Paidia i Literatura*, 4, s. 1/10–10/10. <https://doi.org/10.31261/PiL.2022.04.05>
- Zabawa, K. (2017). *Literatura dla dzieci w kontekstach edukacyjnych*. Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.